

rülmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, “İzz” md.).

İzzet kelimesi Allah ve müminler hakkında olumlu bir anlam ifade ederken inkârcı ve münafıklar hakkında kullanıldığında onların İslâm, Kur'an ve gerçekler karşısında bilinçsizce kapıldıkları kibir, gurur, inat ve öfke duygularını, bu duyguların etkisiyle işledikleri kötülükleri sürdürmelerini anlatır. Meselâ Sâd sûresinin başında (38/2) Kur'an'ın irşad edici önemine dikkat çeken âyetin arkasından inkârcıların Kur'an karşısındaki olumsuz tavırları, “İnkârâ sapanlar izzet ve sapkınlık içindedir” şeklinde ifade edilir. Bakara sûresinde (2/206) münafıkların karakteristik davranışlarına dair bilgi verilirken böylelerine Allah'a saygıyla itaat etmeleri tavsiye edildiğinde izzet duygularının kendilerini günaha sevkettiği belirtilir. Râgıb el-İsfahânî bu âyetteki izzeti “yerilen anlamıyla öfke ve sertlik” şeklinde açıklar. Fahreddin er-Râzî de aynı kelimeyi “kibir, cehalet ve delilleri kavrama yoksunluğu” olarak izah ederken (*Mefâtihu'l-gayb*, V, 173) İbn Âşûr bunun, bir kimsenin sosyal statüsüne aldanıp böbürlenmesi ve bu yüzden nasihatlere kulak asmaması mânasına geldiğini belirtir. Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* adlı eserinde olumsuz izzeti kibirle eş anlamlı olarak kullanmaktadır. Onun yaptığı psikolojik tahlillere göre kişi bazı yüksek niteliklere sahip olduğunu düşününce kendisinin başkalarından üstün olduğu vehmine kapılır. Bu kanaate “kendini büyük görme” (izzü'n-nefs, teazzüzü'n-nefs), bu duygunun etkisiyle olumsuz davranışlarda bulunmaya da “tekebbür” denir. Gazzâlî, bu anlamdaki izzetin ve kibir duygusunun “cennetin kapıları” dediği güzel huyların kazanılmasına engel olacağını söyler; sevgi, tevazu, hoşgörü ve doğruluk gibi erdemlerden yoksun kalma ile kin, öfke, kıskançlık gibi kötü huylara bulaşmada kibir ve izzetin mutlak etkisinin bulunduğunu belirtir (III, 344-345). Ancak Gazzâlî'ye göre insan alçak gönüllü olmaya çalışırken tevazu sınırını aşarak kendini aşağılık (mezellet) durumuna da düşürmemelidir (a.g.e., III, 368-369). Fahreddin er-Râzî de gerçek müminlerin inananlara karşı alçak gönüllü ve şefkatli, inkârcılara karşı güçlü, dirayetli ve onurlu olduklarını bildiren âyetle (el-Mâide 5/54) geçen “ezille” kelimesini açıklarken bunun “alçalma ve küçülme” (mehânet) olarak anlaşılmaması gerektiğini söyler (*Mefâti-*

hu'l-gayb, XII, 21-22). Bu açıdan bakıldığında izzetle kibrin farklı iki kavram olduğu anlaşılır. İzzet müminin kendi varlığının hakikatini bilmesi, tanınması ve ona dünyevî ihtiyaçlarını gerektiği kadar sağlamaması; kibir ise kişinin kendini doğru tanıtmaması ve olduğundan büyük görmesidir. Şu halde izzet şekli olarak kibire benzerse de mahiyet itibarıyla ondan farklıdır. Nitekim tevazu da zillate benzemekle birlikte tevazu erdem, zillet erdemsizliktir (a.g.e., XXX, 16-17). Ahlâk kitaplarında insanın kendini zilletten koruması çoğunlukla “hürriyet” kelimesiyle ifade edilir ve bu hususta kişinin kendi şerefini (izzü'n-nefs, şerefü'n-nefs) korumasının, kimsenin elindekine göz dikmeden minnetsiz bir hayat yaşamasının, yalnız Allah'a dayanıp güvenerek hakiki izzeti O'ndan beklemesinin gerekliliği üzerinde önemle durulur (meselâ bk. Ebü'l-Hasan el-Âmirî, s. 106-107; İbn Hibbân, s. 142-148; Mâverîdî, s. 306-309, 314-321; İbn Hazm, s. 52-53, 59, 79). Buna göre kişi izzeti, kendi nefsinin başkalarından üstün görme eğiliminin bir ifadesi olarak değil sahip olduğu dinden ve temsil ettiği, inanın bağlandığı yüce değerlerden gelen bir güç ve onurun ifadesi olarak görmelidir. İnsan, İslâm'dan ve onun kazandırdığı değerlerden uzaklaşması halinde izzetten de yoksun kalır. Çünkü izzet sadece Allah'a mahsus olup (en-Nisâ 4/139; Fâtır 35/10) müminlerin, hatta peygamberlerin sahip olduğu izzet ilâhî bir lutuftan ibarettir (Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XI, 64). Bu lutfu erişebilmek için samimi bir inanca sahip olmanın yanında Allah'ın çizdiği yolda yürümek gerekir. İnsanlar izzetin kaynağı olan Allah'a ne kadar yakın olurlarsa izzetten de o kadar pay alırlar (Gazzâlî, *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 51).

İslâm'daki ulûhiyyet anlayışına uygun olarak Kur'an'da, izzetin tamamen Allah'a mahsus olduğu (Fâtır 35/10) ve O'nun dilediğini aziz, dilediğini zelil kıldığı belirtilir (Âl-i İmrân 3/26). Fahreddin er-Râzî bu âyeti açıklarken izzetin din veya dünya ile ilgili olacağını, dinle ilgili olan en yüce izzetin Allah'a iman olduğunu ifade eder. Zilletlerin en aşağısı ise inkârdır. Böylece Allah bazı insanları iman ve ırfanla aziz, bazılarını da inkâr ve sapkınlıkla zelil kılar (*Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 7-8). Bu düşünceden hareketle son dönem İslâm bilgin ve düşünürleri, müslüman toplumların kendi dinlerinin ilkelerinden uzaklaştıkça izzetlerini de kaybettikleri-

ni, onları içine düştükleri durumdan kurtaracak gücün yine İslâm'ın izzeti olduğunu söylemektedir (meselâ bk. Reşid Rızâ, V, 463).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “İzz” md.; *Li-sânü'l-Arab*, “İzz” md.; Dozy, *Supplément aux dictionnaires arabes*, Beyrouth 1988, II, 123; Wensinck, *el-Mu'cem*, “İzz” md.; M. F. Abdül-bâkî, *el-Mu'cem*, “İzz” md.; İbn Mâce, “Du'â”, 10; Tirmizî, “Da'avât”, 82; Ebü'l-Hasan el-Âmirî, *el-Emed 'ale'l-ebed* (nşr. E. K. Rowson), Beyrut 1979, s. 106-107; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ükalâ' ve nuzhetü'l-fuzalâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 142-148; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 306-309, 314-321; İbn Hazm, *el-Ahlâk ve's-siyer*, Beyrut 1405/1985, s. 52-53, 59, 79; Gazzâlî, *İhyâ'*, III, 344-345, 368-369; a.mlf., *el-Mağşadü'l-esnâ*, s. 51; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut 1411/1990, V, 173; VIII, 7-8; XI, 64; XII, 21-22; XXX, 16-17; a.mlf., *Levâmi'u'l-beyyinât*, Mısır 1323, s. 147-149; Şevkânî, *Fethü'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, V, 125; Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-menâr*, V, 463; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, II, 271.

MUSTAFA ÇAĞRICI

İZZET ALİ PAŞA

(ö. 1147/1734)

Divan şairi, hattat ve devlet adamı.

İstanbul'da (Müstakimzâde) veya Edirne'de (Safâî) dünyaya geldi. Doğum tarihi olarak 1103 (1692) yılı kabul görmüştür. Asıl adı Ali olup İzzet onun mahlasıdır. Babası Defterdar Damad Mehmed Paşa'nın aracılığıyla defterdar mektupçusu oldu (1129/1717). 1141'de (1728-29) defterdâr-ı şikk-ı evvel (başdefterdar) vekilliğine getirildi. 1143'te (1730) defterdar olan İzzet Ali, Patrona Halil İsyanı'nda âsilerin zorlamasına rağmen görevinin başından ayrılmadı, ayaklanmanın bastırılmasında da rolü oldu. Bir süre sonra defterdarlık uhdesinde kalmak üzere kendisine vezirlik pâyesine verildi. 1144'te (1732) sadâret makamı olduysa da aynı yıl azledildi; ardından Anadolu beylerbeyi olarak Bağdat cephesine gönderildi. Daha sonra İran'a karşı Revan cephesi seraskeri ve muhafızı oldu. Genç sayılacak bir yaşta Revan'da öldü ve buradaki Sâliha Sultan Camii hazîresine defnedildi. Ölümüne Behçetî mahlaslı bir şair, “Kul hüvallâhu ahadle târîh / Bula İzzet Ali Paşâ yâ rab” beytini tarih düşürmüştür. İyi bir devlet adamı ve hayır sever bir insan olan İzzet Ali Paşa, Kısıklı'daki Selâmi Ali Efendi ve Hünkâr İskeleyi yakınındaki Yalıköyü

Mescidi'ne minber koydurmuş, Selâmi Ali Efendi Mescidi görevlileri için bir miktar gelir tahsis etmiştir (Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 151, 257; *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 70). Ayrıca Kasımpaşa'da Câmi-i Kebîr karşısında, kitâbesinde yer alan şair Vehbî'ye ait tarih manzumelerinden 1144'te (1731) inşa edildiği anlaşılan kesme taştan klasik üslûpta bir de çeşme yaptırmıştır (Tanışık, II, 63; Uzunçarşılı, IV/1, s. 330).

III. Ahmed ve Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa döneminin önemli şair ve âlimlerinden olan İzzet Ali Paşa, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiğinden Lâle Devri'ndeki tercüme faaliyetlerine katılmıştır. Bu arada şair Nedim'le dost olmuş, Nedim tarzında söylediği zarif şiirleri rağbet görmüş, fakat onun şöhretinin gölgesinde kaldığı için bu yönüyle pek fazla tanınmamıştır. Nedim'in birçok şiirine yazdığı nazîreler şiirdeki ustalığını göstermekte, çağdaşı Safâî de bu hususu açıkça belirtmektedir (*Tezkire*, vr. 238^b). Sâlim şiirlerinin sevildiğini ve mazmunlarının beğenildiğini, Râmiz ise onun edebiyata vâkıf olmasından başka döneminin şairleri arasında maharet sahibi olduğunu, divanında yeni mazmunların yer aldığını ve inşa da da dikkat çektiğini söyler. Nedim dışındaki hiçbir şair Lâle Devri'nin zevk ve neşesini gazellerinde İzzet Ali Paşa kadar renkli bir şekilde yansıtamamıştır. Onun kasidelelerinde örnek aldığı şair ise Nef'î'dir. İzzet Ali Paşa, divan edebiyatının inceliklerini samimi bir duyarlılık ve güzel bir söyleyişle dile getirmiş, coşkun gazelleri yanında neşeli şarkılarıyla da bu söyleyişin en güzel örneklerini ortaya koymuştur.

Câbîzâde Abdi Ağa'dan sülûs ve nesih meşkedden İzzet Ali Paşa şikeste ta'lik ve özellikle divanî yazıda da başarılı olmuştur. Ölümünden sonra İstanbul'daki kitapları devlete olan borçlarına karşılık I. Mahmud'un fermanıyla Sultan Selim Camii'ne konulmuş, 23 Muharrem 1148'de (15 Haziran 1735) Bâb-ı Hümayun hazinesine satın alınmak üzere bir heyet tarafından listesi çıkarılarak bunlara fiyat biçilmiştir. Tamamı 793 cilt tutan kitaplar arasında Türkçe, Arapça, Farsça divanlar, şiir ve münşeât mecmuaları, tarihler, mesneviler ve değişik konularda yazmalar bulunmaktaydı. Ali Canip Yöntem, bu eserlerin I. Mahmud tarafından müsade-re edilerek Ayasofya Kütüphanesi'ne konulmuş olmasının kuvvetle muhtemel ol-

duğunu söylemektedir (Sevgi – Özcan, s. 254).

Eserleri. 1. *Divan*. Birçok yazması bulunan eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (TY, nr. 5541) nüshası esas alınarak A. İrfan Aypay tarafından yapılan tenkitli neşrinde (İstanbul 1978) on dokuz kaside, yirmi dokuz tarih, iki küçük mesnevi, on lugaz, on iki rubâiden başka şarkı ve kıtalar, Farsça manzumeler ve kendisinin yetiştirdiği lâlelere verdiği isimlerle ilgili altmış iki beyit bulunmaktadır. 2. *Târîh-i Aynî'den Mütercem Bir Parça*. Aynî'nin *'İkdû'l-cümân fi târîhi ehli'z-zamân* adlı eserinin 621 (1224) yılından Şevval 628 (Ağustos 1231) tarihine kadar olan bölümünün padişahın isteği üzerine yapılan tercümesidir. Eserin kırk varaklık tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Hazine, nr. 1474). 3. *Nigârname*. İzzet Ali Paşa'nın Nedim'e, onun Ayşe adlı sevgilisinin ağzından latife yollu yazdığı bir mektubun her cümlesini Nedim'in şerhetmesiyle ortaya çıkmış küçük bir eserdir. Bu risâleye Nedim divanının nüshalarında da yer verilmiştir. İzzet Ali Paşa'nın ayrıca, Safâî'nin tezkiresi için kendisinden birkaç gazel istemesi üzerine şiirleriyle birlikte ona gönderdiği kısa bir mektubu da bulunmaktadır (Safâî, vr. 238^b). Bu mektup İzzet Ali Paşa'nın inşası hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, dosya nr. 27, gömlek sıra nr. 38, belge nr. ½; Safâî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 238^b; Nedim, *Divan* (haz. Halil Nihad Boztepe), İstanbul 1340, s. 306-307; a.e. (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), İstanbul 1951, s. 155-156; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 474; Ayyansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 151, 257; a.mlf., *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 69-70; Fatîh, *Tezkire*, s. 284; Mustafa Âtuf Efendi, *Divan*, Siyas Ziya Bey Ktp., s. 4; Flügel, *Handschriften*, I, 666-667; *Sicill-i Osmânî*, III, 455; *Osmanlı Müellifleri*, II, 316-317; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1945, II, 63; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 330; TYDK, III, 678-684; M. Götz, *Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland*, Wiesbaden 1968, XII/2, s. 259; Fatma Sabiha Kutlar, *On Sekizinci Yüzyıldan Bir Şair: İzzet Ali Paşa* (yüksek lisans tezi, 1988), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Sevgi – Mustafa Özcan, Prof. Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri, İstanbul 1996, s. 249-258; A. İrfan Aypay, *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa: Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği*, İstanbul 1998, s. 1-55; Ali Canip [Yöntem], "İzzet Ali Paşa", *HM*, I/17 (1927), s. 3-5; Salim Aydı, "Lâle Devri'nde Yapılan İlmî Faaliyetler", *Divân İlmî Araştırmalar*, sy. 3, İstanbul 1997, s. 153, 157; "İzzet Ali Paşa", *TDEA*, V, 45-46.

NURETTİN ALBAYRAK

İZZET MEHMET PAŞA

(ö. 1198/1784)

Osmanlı sadrazamı.

1136 (1723-24) yılında devrin idarî yapısına göre Bolu'ya bağlı Çarşamba kazasının Beylik köyünde doğdu. Babası Hüseyin Bey, Fâtih Sultan Mehmed devri sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa'nın neslindendir. Bazı eserlerde Bolulu veya Teberdar lakaplarıyla anılır. Morali Beşir Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı zamanında İstanbul'a gelerek Eskisaray Baltacılar Ocağı'na alındı; kitâbetteki başarısı sebebiyle bir süre sonra kapı hasekisi, ardından da Dârüssaâde ağası yazıcılığı başhalifesi oldu. Bu görevi dolayısıyla "bey halife" unvanını aldı ve bunu paşa oluncaya kadar taşıdı. III. Mustafa'nın tahta çıkmasından kısa bir müddet sonra 23 Safer 1171'de (6 Kasım 1757) Dârüssaâde ağası yazıcılığına terfi etti. Ancak Sadrazam Râgıp Paşa'nın onun aleyhinde olması ve Baltacı Ocağı'nın kaldırılmasına muhalefet edenler arasında bulunmasından dolayı 15 Receb 1171'de (25 Mart 1758) görevinden alındı. Baltacılar Ocağı'nın lağvedildiği gün tebdilen dolaşan Sultan Mustafa, İzzet Mehmed'i yangın geçiren evinin önünde görünce acımış ve kendisine 7500 kuruş yardımda bulunmuştu. İzzet Mehmed'in kayınpederinin yanında geçirdiği dönem Ramazan 1176 (Mart 1763) başlarına kadar sürdü ve bu tarihte ikinci defa Dârüssaâde ağası yazıcılığına getirildi. Pek çok merasimde aktif görev aldığı bu vazifesini Haremeyn muhasebeciliği pâyesiyle birlikte sürdürdü (BA, A. RSK, nr. 1588, s. 178). 8 Şevval 1179'da (20 Mart 1766) tayin edildiği Darphâne emniyetinde aralıksız sekiz yıl görev yaptı. Özellikle 1768 - 1774 Osmanlı - Rus savaşı sırasındaki malî güçlüklerde ve yeni para basımı gibi işlerde başarılı hizmetlerde bulundu; bu arada 1766 depreminde önemli hasar gören ve büyük kubbesi çöken Fâtih Camii'nin yeniden inşasına nezaret etti. I. Abdülhamid'in cülûsundan sonra 18 Zilhicce 1187'de (2 Mart 1774) şehreminliğe getirilen İzzet Mehmed Bey, yeni padişahın "intisap" sistemine göre ekip kurmaya çalıştığı bu aylarda 25 Rebîülâhîr 1188 (5 Temmuz 1774) tarihinde vezirlikle rikâb-ı hümayun kaymakamlığına tayin edildi (BA, *Tahvil Defteri*, nr. 2, s. 103). Kısa bir müddet sonra Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalayıp savaş alanından İstanbul'a dönmekte olan Sadrazam Muh-sinzâde Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine 2 Cemâziyelâhîr 1188'de (10 Ağustos 1774)